

Szell Kálmán és korának magyar politikája

Szell Kálmán a nyugat-dunántúli katolikus, hagyományosan Habsburg-hű nemességéből származott. Nem volt a család gazdag, de gyermekeiket, így Kálmánt is gondosan, a korabeli legjobb szerzetesi iskolákban (Sopron, Szombathely) neveltették. A későbbi miniszterelnök mindig hálásan emlékezett az itt kapott szellemi-erkölcsi útravalóra. A családban erős volt a politika iránti érdeklődés, mind az apa, mind Kálmán testvére aktív politikus volt. (Deák Ferencsel távoli rokonságban álltak.)

Sőt, „informálisan” Szell Kálmán felesége, Vörösmarty Ilona – a költő leánya – is, a korabeli nőktől eltérően, szokatlanul erősen érdeklődött a politika iránt, s férje is megosztotta vele e terület kérdéseit. Vörösmarty Ilona egyébként Deák Ferenc gyámleánya volt, s így Szell Kálmánnak – de már családjának is – szoros kapcsolata volt a „haza bölcsével”. Ő tanácsolta neki azt, hogy: „menj a jogi pályáról a pénzügyire”,¹ de már korábban azt is, hogy menjen szolgabírónak, mert ott megismerheti a népet és a társadalom valóságát. A korban sokan vitatták azt, hogy Szell Kálmán karrierjéhez mennyiben járult hozzá a Deákkal való kapcsolata. Véleményem szerint talán segített Deák, de valójában Szell Kálmán a kis létszámú magyar gazdasági-pénzügyi csoport tehetséges tagjaként volt sikeres, amelyhez erősen hozzájárult az uralkodó bizalma. Ezt Szell Kálmán a szakértelmén túl feltétlen lojalitásával vívta ki. Álláspontjának gyökere szintén Deák Ferenchez kötődött: „engem Deák Ferenc győzött meg a kiengedés szükségességéről”.²

A több nyelven beszélő Szell egyébként nagy műveltségű ember és mintagazda volt. Jogi doktorátust szerzett, s hamar Szentgotthárd országgyűlési képviselője lett (1868). A Deák-párt bomlása idején visszahúzódott a közélettől, ahogyan majd Bosznia-Hercegovina annexiója után is. Mindvégig pragmatikus

TÖKÉCZI LÁSZLÓ (1951) történész, az ELTE oktatója, a *Hitel* szerkesztője.

1 „Ez az intézet, ahol én (mindent) megkaptam, amivel az országot és talán az emberiséget is szolgálni tudtam” (a szombathelyi premontrei gimnáziumról van szó). S. Halász Teréz: *Dukai és szentgyörgyvölgyi Szell Kálmán*. Bp., 1943, 8.

2 Uo. 16.

szemléletű, a békés megoldásokat („formulákat”) kereső politikus volt, aki meggyőződéses kiegyezéspártisága ellenére arra törekedett, hogy őt a baloldal is elfogadja. A Szabadelvű Párt létrejöttéről már Széll tárgyalta Tisza Kálmánnal, s így pénzügyminiszter lett először a Wenckheim-kormányban (1874), majd Tisza Kálmán miniszterelnöksége alatt is. A boszniai pénzügyi terhek miatt mondott le, s a bankrendszerben helyezkedett el (pl. Jelzálog Hitelbank, ahol öreg korában kormányzó lett). 1880 és 1890 között nem szólalt fel az országgyűlésben. Valószínűleg közte és Tisza Kálmán között nem volt jó a viszony.

A nagy megbecsülésnek örvendő politikus 1902-ben az MTA igazgatósági tagja s hazafias elkötelezettségből a Dunántúli Magyar Közművelődési Egyesület első elnöke lett. 1915-ben halt meg. Élete utolsó éveiben már visszahúzódt a politikától.

*

Széll Kálmán életpályájának politikai részét szinte minden vonatkozásban a kiegyezés támogatása határozta meg. Ez a struktúra viszont a politikában nagyon kis mozgástereket engedélyezett, elemeinek akár kis elmozdulása, elmozdítása ugyanis a kényesen kiegyensúlyozott szerkezetet könnyen dominóeffektushoz vezethette. A magyar politikusok világosan látó része tisztában volt ezzel, s így lényegében status quo politikára kényszerült, legfeljebb csak reménykedve egy későbbi, a magyarság számára kedvező változásban. Neheztette a helyzetet, hogy a magyar-habsburg-viszonyt több évszázados konfliktusok és 1848–49 közvetlen emlékei terhelték.

Ez abból is kiderült, hogy idővel Ferenc József népszerű lett, de elég volt az ügyes demagógia, és a Szabadelvű Pártot elsöpörte a lehetetlen magyar függetlenségi eszme (1905-ben).

Széll Kálmán nézeteit nemcsak a korábban említett Deák, hanem idősebb gróf Andrássy Gyula is erősen befolyásolta. De azt is elmondhatjuk, hogy az általa nem nagyon kedvelt Tisza Istvánnal is szinte teljes nézetazonosságban volt: „A nemzet és a korona összeolvadásában fekszik Magyarország üdve, a magyar állam ereje, a magyar szabadság, a magyar alkotmány biztosítója.”³ Más oldalról ezt így fogalmazta meg: „Kossuth Lajos irányzatának én igenis politikai ellenfele voltam és vagyok. Amióta gondolkodni tudok, így éreztem. Én az 1867-es alkotásoknak alapján állok.”⁴ Ilyen nyíltan Kossuth-ellenes kijelentést kevesen mertek tenni. S ezért is lesz nehezen érthető az öreg Széll Kálmán 67-es ellenzékiességre való átmenete. Igaz, az távol állt Kossuth-felfogásától.

A fentihez hasonló határozott állásfoglalások mellett azonban Széll Kálmán igazi „bankár” volt, aki utakat, megoldásokat keresett: „Én, t. Ház azon iskola híve voltam és vagyok, amely elvek fölött tranzakciókat nem ismer, harcba megy azokért és megáll mellettük, de azt tartja, hogy vannak szituációk, midőn az

3 Uo. 217.

4 Uo. 194.

eljárásban, a részletekben a kompromisszumok terepére lépni lehet és az ország érdekében néha kell.”⁵

Valószínűleg itt érhetjük tetten Tisza István és Széll Kálmán eltérő politikai habitusát, sőt hitvallását. Tisza az általa felismert, fontosnak vagy létfontosságúnak minősített nemzetpolitikai ügyekben nem ismert kompromisszumot. Az ő útja más volt, mint Széll Kálmáné, aki így nyilatkozott máskor: „Politikát csinálni és az ország érdekeinek egy bizonyos megfontolt politika alapján való megvédését eszközölni olyan viszonyok között, amilyeneket az ember szeretne, sokszor nem lehet... sokszor kis kérdésekkel kell vesződenünk... én megyek a magam útján.”⁶ Széll Kálmán valójában nem volt igazi pártpolitikus.

Széll Kálmán „maga útja” nagyrészt a szakpolitika volt. Parlamenti képviselőként is alig vett részt a napi politikai és pártpolitikai harcokban, miközben a magyar állam gazdasági egyensúlya nagyon foglalkoztatta.

Igazi dualizmuskori magyar liberális politikus volt (legjobb példa erre az, hogy szigorú liberálisként is ő kezdte megalapozni a Magyar Államvasutakat, amikor megvette az államnak a Keleti vasút 600 km-es pályáját). De ez nem volt véletlen, hiszen politikájának lényegét így fogalmazta meg: „A feladat, amelynek megoldásától függ ezen ország jóléte és jövője, abban áll: a megzavart egyensúlyt helyreállítani oly eszközökkel, amelyek nem sértik az állami vitális érdekek egyikét sem.”⁷

A klasszikus magyar liberalizmus nemzeti államot építő gyakorlatot folytató, számára az eszme a jogállamiságban volt fontos. A gazdaságban az iparosítás és a városiasodás volt a lényeges. Nem véletlen az, hogy egy agrárországban 5 ipartámogató törvényt hoztak, s agrártámogatót egyes sem, bár a miniszterelnökök és a képviselők zöme földbirtokos volt.

A magyar állami fejlesztés érdekében az uralkodóhoz feltétlenül lojális Széll Kálmán mindig vállalta az osztrák gazdasági törekvésekkel szembeni harcot. S nemcsak a gazdaságban, de a magyarellenes bécsi katonai körökkel való konfrontációt is. A boszniai annexiókor Szalonikiig menetelni akaró tábornokok óriási pénzügyi terheket jelentő szándékai miatt mondott le a pénzügyminiszterségről.⁸

Az osztrákokkal való konfliktusokat azonban Széll csak akkor tartotta értelmesnek, ha a magyar belpolitikában előrelép a közgazdasági gondolkodás és gyakorlat: „Tisztán pénzügyi rendszabályokkal állami pénzügyeink megjavítását nem lehet eszközölni. Közéletünk minden ágazatára kiható gyökeres intézkedések közgazdasági, az ország anyagi erejének fejlesztésére irányuló rendszabályokra is szükség van.”⁹

5 Uo. 123.

6 Uo. 167.

7 Uo. 42.

8 „mert én lemondásommal megállítottam a katonai körök előrenyomulási szándékát Szaloniki felé”. Uo. 64.

9 Uo. 43.

Széll Kálmán általában sikeresen intézte a pénzügyeket, s jó kapcsolatokat tartott a külfölddel is (ld. Rotschildok). A kor „szerves” magyar liberalizmusának a jelszava vezette: „a történelmi alapok és a fejlődés egységében” akarta az ország ügyét szolgálni. Élete vége felé azonban sajátos személyi kapcsolatokba került a 67-es ellenzék (ifj. Andrássy, Apponyi) köreivel, amely azt eredményezte, hogy a Tisza-ellenes Alkotmánypárt tagja lett (1906). Pedig a parlamenti obstrukcióról ugyanaz volt a véleménye, mint Tiszának: „Ezt én Magyarország állami alkotmányos rendje megakasztásának, az állami rend felforgatásának és [ezen] nagy elv, a parlamentarizmus elve teljes tönkretételének tartom.”¹⁰

A Széll-kormányt, majd Tisza Istvánt megbuktató parlamenti obstrukció jól mutatta a magyar politikai élet jelentős részének külpolitikai vakságát. Ekkor már alakult a későbbi antant, s a Balkán is egyre veszélyesebbé vált. Magyarország integritása egyre nagyobb kihívásokkal nézett szembe, s akkor a Tisza István elleni gyűlölet összefogó ereje fontosabb volt, mint a felkészülés az „élet-halál harcra” (Tisza István), vagyis a hadseregfejlesztés.

S miközben Széll kereste szokásos békítő formuláinak egyikét, több oldalról is elmondta a bírálatait. „Én a kisebbség ellenállásának doktrínáját egy törvényesen megnyilatkozó többségi vétum ellen nem ismerhetem el jogosultnak.”¹¹ (Megjegyzendő azonban, hogy lehet Tisza Istvánnak az obstrukciót letörő módszerét törvénytelennek nevezni, de akkor is csak a törvénytelenséggel szemben állított törvénytelenséget.) Lélektani mélyfúrás kellene annak megállapítására, hogy Széll miért szövetkezett Apponyiékkel, hiszen ismerte királya álláspontját, s azt is, hogy megegyezésre nincs kilátás. Mégis.

Széll Kálmán egyébként a hadsereg fejlesztésének híve volt, tudta, hogy a Monarchia el van maradva az európai fegyverkezési versenyben, de – úgy látszik – nem vállalta a kemény kéz politikáját. Számára a jog, törvény, igazság jelszava szent volt. Pedig korábban még ő segítette létrejönni az igencsak kemény kezű Bánffy-kormányt.¹²

Az egykori magyar pénzügyminiszter és miniszterelnök különben – részben nyilván felesége hatására is – liberális volta ellenére szociális gondolkodású volt. A gazdasági munkás és cselédpénztár kezdeményezése, a gyermekvédelem (gyermekmenhelyek a 7 éven felüli árva gyermekek gondozására) elindítása is hozzá kapcsolódott. Egyébként pedig öntudatosan, a munkát megbecsülő polgárként élt. Egy parlamenti támadásra így válaszolt: „abban nem látok kisebbsítőt, sem becsmérőt, sem semmit, ha valaki becsületes és a saját munkájával keres (pénzt)”.¹³

*

10 Uo. 207.

11 Uo. 205.

12 Amelynek tagjai egy értékes börtáska ajándékozásával köszönték ezt meg: „Széll Kálmánnak – Magyarország főbábájának – az általa világra jönni segített Bánffy-minisztérium tagjai”. Uo. 93.

13 Uo. 147.

Széll Kálmán másként viszonyult korához, mint a magyar politikai elit nagy része. Ő már modern politikus, nem véletlenül nevezik tanácsadónak („bábnak”). Olyan területen működött, a pénzügyekben, amelyek a modern politikában egyre fontosabbak lettek. Bár az Osztrák–Magyar Monarchiában a törvényelmi hagyományok erősebbek voltak, de éppen a birodalom sok tekintetben divergáló összetétele miatt a stabilitás és annak költségei létfontosságúak voltak. A korszak vezető politikusai túl az osztrák (Habsburg)–magyar torzsalkodáson, tisztában voltak a Monarchia sérülékenységgel. Ezt id. gróf Andrássy Gyula azzal fejezte ki, hogy Ausztria „túl sok helyen érdekelt” területi és etnikai összetétele miatt, s ez sok potenciális konfliktust jelent.

Sajnos sem a 48-as, sem a 67-es ellenzék nem értette a helyzetet – főleg a magyarságot illetően nem. Miközben a törekény nagyhatalmi helyzet minden erősítése ellen felléptek, azt hitték, hogy a magyarság biztonságban van. Ugyanígy gondolkozott – fordítva persze – az osztrák katonai és gazdasági körök egy része is. Ők sem értették az akkori status quo logikáját, s főleg nem a nagyhatalmi és a balkáni változások fenyegetéseit. E két kör mintegy folytatta 1848–49 egymás elleni harcait.

Pedig ezt már az öreg uralkodó is be akarta fejezni, persze a maga módján. Széll Kálmán e téren való magatartását legjobban Ferenc Ferdinánd házasságához való viszonya jelzi. A lelkes és öntudatos magyar Széll, noha ő is tudta, hogy Ferenc Ferdinánd gyűlöli a magyarokat és a dualizmust, meg akarta nyerni a trónörökös, minden rendelkezésére álló eszközzel segítve annak céljait. Valószínűleg itt tévedett.

Nagyon érdekes és elgondolkodtató az, hogy Széll Kálmán „praxisában” szinte meg sem jelent a nemzetiségi kérdés, kivéve a zömében magyar Dunántúl közművelődési egyesületét. A magyar politikus – egyrészt persze érthetően! – intenzíven mindig Bécsre, az uralkodóra figyel: „az idevaló (sic!) kormány abban a nagy előnyben van, hogy úgyszólván mindennapi érintkezésben van öfelségével, és azt bőven felhasználja ellenünk”.¹⁴ Belőle teljesen hiányzott Tisza István folytonos veszélyeztettségérzete.

Széll Kálmán politikai működésében nagy-nagy szerepet játszottak a személyes kapcsolatok. Valószínűleg a bankárszerep tanította meg erre. A viszonylag szűk körű, dualista elit erősen azonos szocializációja is erre felé mutatott. Egyébként az ellenzék is így verbuválódott. A dualizmus politikai válságainak nagy része néhány száz ember körében zajlott. Megjegyzendő azonban, hogy a hazai nemzetiségi politikák struktúrái is leképezték ezt a magyar „megoldást”. Ők a magyarok ellen folytattak „séreلمي politikát”, ahogyan a magyarok a Habsburgok ellen.

Az 1867 után újjászülető magyar államiság politikailag meglehetősen stabil volt, főleg Tisza Kálmán idején, de pénzügyileg szinte állandó gondokkal küszködött, amíg Széll Kálmán „felfedezettje”, Wekerle Sándor, a „mester” segítsé-

14 Uo. 154.

gével nem hozta rendbe az adó- és pénzügyi rendszert. Nem véletlen az, hogy mind Széll Kálmánnak, mind Wekerlének (vagy Hegedűs Sándornak) nagy volt a tekintélye s megbecsültsége. A szakszerű kormányzás kialakítása nélkül egyébként elképzelhetetlen lett volna a dualizmuskori gazdasági és szellemi növekedés.

Érdekes és sok tanulsággal szolgáló politikai életpálya Széll Kálmáné. Jó példája a történelmi magyar elit élet- és alkalmazkodási képességének már a „modern” feltételek között.

